

Kaj ima perspektiva skupnega z osvajanjem sveta?

Blaž Kosovel

Perspektiva v slikarstvu – ali je to znak naprednega, globljega razumevanja sveta ali pa le drugačnega pogleda na svet? Ko namreč gledamo slike, nastale pred renesanso, se lahko čudimo, kako je mogoče, da so ljudje takrat bili tako nevedni, da niso znali niti slikati drugače kot ploskovito. Enako velja za vse ostalo neevropsko slikarstvo, ki bi ga v svoji lastni evropocentričnosti razumeli kot primitivno, češ da nihče drug ni obvladal nečesa tako enostavnega in vsakdanjega, kot je perspektiva. Iz tega izhaja neka, mogoče le nezavedna, vzvišenost nad ostalim svetom, češ »oni pa še niti slikati ne znajo«. Vendar kako je potem mogoče, da so mnoga stara ljudstva odlično obvladala arhitekturo in kiparstvo? Grški kipi še vedno veljajo za nemara največ, kar je bilo doseženega na tem področju, prav tako so bili njihovi templji še do nedavnega ključna matrica za evropsko arhitekturo. Še pred tem so Egipčani zgradili piramide. A hkrati je slikarstvo tako pri Grkih kot Egipčanih zelo ploskovito.

V naši vizualni kulturi smo bombardirani s podobami v fotografijah in videih, zaradi česar nam je vizualna percepcija kompleksnih vzorcev tako rekoč nekaj naravnega. Vendar zadeva perspektive ni enostavno zadeva pogleda. Tudi slikarsko gledanje v perspektivo je nekaj, česar se je potrebno naučiti in v njem ni prav nič samoumevnega, čeprav nam danes izpade kot takšno. A ni se potrebno le naučiti, tako slikati, ampak še posebej, tako gledati. Slikanje namreč ni samo zadeva čopiča, ampak še posebej ideje, zakaj neko zadevo naslikati tako in nič drugače.

Razprtje prostora

Perspektiva nastane v renesansi, in sicer pod zastavo novega humanizma, pod katero se razvija tudi moderna znanost. Hkrati pa ima ideja perspektive za posledico tudi drugačno pojmovanje sveta, oziroma prostora, ki postane racionalen, brez čustvenih primesi in zato nazadnje prisvojljiv. Ali nista torej

osvajanje in evropska kolonizacija sveta ravno posledica takšnega pogleda na svet?

V čem se torej moderna doba sploh razlikuje od tako imenovanega »mračnega« srednjega veka? Zakaj moderna ni več mračna v primerjavi s pred-moderno? Od kod je prišla vsa ta svetloba? Odgovor je ravno v takšnem odpiranju prostora, prostora, ki se odpira za človeka, ko se želi osvoboditi tradicionalnih spon. Pogled ni več usmerjen na nebo, torej na liniji gor – dol, temveč se razpre v prostor naokoli. Svet postane oprti, racionalni prostor, na voljo pogledu z enega določenega mesta – človekovega. Perspektiva organizira sliko tako, da je na voljo človekovem pogledu z določenega mesta. Ali kot napiše John Berger v knjigi *Ways of Seeing (Načini gledanja)*: »Po konvenciji perspektive ni vizualne recipročnosti. Ni potrebe, da bi se Bog umestil v odnosu do drugih: on sam je situacija. Inherentno protislovje perspektive je bilo, da je vse podobe resničnosti strukturirala tako, da so nagovarjale enega samega gledalca, ki je bil v nasprotju z Bogom samo na enem mestu hkrati.«

Ta nova ureditev se lepo vidi tudi v arhitekturi: gotska katedrala se vzpenja k nebu, želi doseči nebesa, da bi lahko v njem prebivalci peli slavo svojemu stvarniku. Hkrati pa je mesto, v katerem stoji, preprejeno z malimi vijugastimi uličicami. Renesanci pa začne delovati bolj racionalno, z bolj pravokotnimi ulicami, nižjimi stavbami, grajenimi v zlatem rezu in torej po meri človeka in ne več Boga. Prostor ni več le črta na poti do neba, temveč je to fizični prostor okoli človeka. Nemara najbolj reprezentativen primer tega je Michelangelova freska stvarjenja v Sikstinski kapeli, in sicer tistih nekaj centimetrov, ki ločujejo Boga od Adama. Človek je še vedno ustvarjen od Boga, vendar je hkrati tudi samostojen. Nobenega žarka ni, ki povezuje oba lika, kot je to značilno za predhodno obdobje – le prazen prostor. In ta mali prazen prostor je tisto, iz česar se razvije razumevanje prostora, ki je enako vse do danes: čeprav je neki Stvarnik nad nami – danes je tega Stvarnika večinoma nadomestila energija ali kaj podobnega – svet poteka po nespremenljivih fizikalnih zakonih, ki nimajo nikakršnih drugih atributov kot sile. Svet postane vse bolj prostor za človeka. In

Predpogoj za zasedbo prostora, za njegovo osvajanje in še bolj prisvajanje, je njegovo racionalno izmerjenje, ne pa – kot to velja za srednji vek – družinske vezi.

tu leži poudarek – svet postaja prostor. Ravno zato, ker je svet celokupnost vsega, ga lahko namreč razumemo kot naravo, družbo, nebesa, vesolje, transcendenco, imanenco ... Prostor pa je vedno prostor nečesa. Resda je mogoč tudi prazen prostor, a v tem primeru je večinoma definiran kot prazen le zato, da bi ga lahko napolnili. Ali drugače: svet lahko obstaja brez človeka, prostor pa ne. Prostor ni nikoli samostojen, ker potrebuje nekoga, da ga lahko določa.

Koordinatni sistem – kje smo?

Tako pridemo do Descartesa in njegove iznajdbe koordinatnega sistema. Koordinatni sistem je namreč ravno grafični prikaz tega novega prostora in njegove sredine: v sredini imamo izhodišče, ki določa prostor naokoli. To izhodišče se lahko spreminja. Pogledov je namreč lahko toliko kot posameznikov, tako da so tudi koordinate relativne. Prostor je sedaj zadeva vsakega posameznika in ne več Božjega pogleda. Koordinatni sistem določa človeka in ne več Boga. Zdaj je človek tisti, ki se lahko širi v neskončnost, v svet, in ga spreminja v sebi lasten prostor. Človek tako nič, uničuje svet in ustvarja svoj neskončen prostor. To je namreč najbolj osnoven gradnik koordinatnega sistema: v sredini je ničla, okoli pa neskončnost. Do tedaj ničla ni bila nikoli postavljena na enako mesto z nečim. Ničle ni, je le Božji pogled. Zdaj pa nič in neskončnost lahko sobivata na istem mestu brez težav, tako kot Descartesova razdelitev človeka na mislečo in razsežno stvar. Misel, tisti njegov »mislím, torej sem,« je v sredini, okoli njega pa se razprostira prostor, ki ga tisti »sem« misli in si ga s tem prisvaja. To pa zato, ker prostor ni več zadeva čustev, občutij, ampak le še golega racionalnega pogleda. Ključna vloga te racionalnosti pa je v podjarmljenju narave. Narava je tisti del sveta, ki nam je na razpolago za podjarmljenje oziroma za uporabo – zlorabo, da lahko postane človeški prostor.

Nova razdelitev zemlje

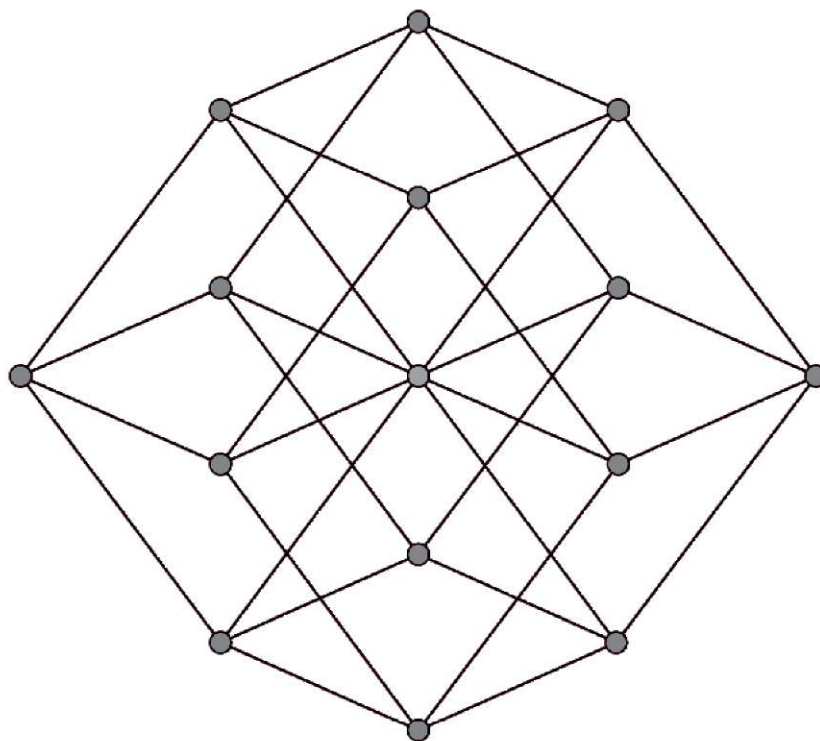
A racionalni pogled ne podjarmi samo narave (to bo bolj zadeva 19. stoletja), ampak tudi fevdalne skupnosti, katerih prebivalci so živeli bolj ali manj nepovezani med seboj. Ključni razsvetljenski projekt je namreč ravno produkcija prostora kot racionalne vezi. Produkcija večjih tehnoloških komunalnih projek-

tov, še posebej pa državne administracije. Fevdalna posestva so bila zelo razdrobljena, ozemlja enega fevdalca velikokrat sploh niso bila povezana med seboj, še posebej pa niso bila enako velika. Francoska reorganizacija prostora iz časa francoske revolucije je ustvarila približno enako velike upravne enote, znane kot departmaje, iz množice razparceliranih fevdalnih enot. Ti departmaji obstajajo še danes. Enako razdelitev vidimo tudi v ZDA, saj je bila prvotna ideja razdelitev celotne ameriške zemlje v pravokotnike. Še preden so to postale zares države, so bili teritoriji pod nadzorom zvezne vlade, ko so dobili dovolj prebivalcev, pa so lahko zaprosili za status države. Mnoge izmed teh držav so še danes enostavni pravokotniki; večjega obsega pa so edino države, ki so se zvezi priključile kasneje, torej Teksas in Kalifornija (in Aljaska). Sicer pa so Ameriko na pravokotnike razdelili še pred njeno dejansko osvojitvijo, saj so s tem imeli lažji nadzor nad zemljo. Predpogoj za zasedbo prostora, za njegovo osvajanje in še bolj za prisvajanje, je torej njegovo racionalno izmerjenje, ne pa – kot to velja za srednji vek – družinske vezi. V Franciji gre za obvladovanje teritorija in njegovo centralno plansko reorganiziranje, v Ameriki pa gre za načrtno kolonizacijo, vodeno na znanstven, torej racionalen način.

Izmerjenje za prisvajanje

Racionalizacija prostora je torej hkrati tudi razčaranje zemlje. Ni več svetega, posvečenega prostora, saj je vse le še odprto in prisvoljivo, ko pa je tudi prisvojeno, postane zaklenjeno v obliki privatne lastnine. Prostor ni več razdeljen na sakralno in profano, nima več posameznih kvalitete, ampak le še kvantitete. Prostor je bil seveda tudi pred tem izmerljiv, a bolj kot to so bile pomembne druge njegove kvalitete. Z racionalnim pristopom pa postane le še zadeva kalkulacije, v končni fazi zadeva kapitala: ko iz narave pridobivajo naravne vire, ki lahko služijo v nadaljnji produkciji, postane narava prostor kapitala, prostor pridobivanja bogastva.

In če se vrnem k slikam: pred uvedbo perspektive so bili objekti večinoma naslikani glede na njihovo pomembnost – tisti, ki je pomembnejši, je večji, ne glede na to, kje dejansko stoji. Razdalje med telesi niso bistvene, bistveno je le zaporedje med njimi. V perspektivi pa je vsak objekt postavljen relativno gle-

de na ostale. Seveda to izgleda kot nekaj samoumevnega, vendar – ali je res? Gola mera nekega telesa je pač zadeva številke, toda nekaj, kar je za nas pomembnejše, lepše, do česar imamo globlje spoštovanje – ali ni takšna stvar za nas večja od česa drugega, čeprav je po velikosti manjša? Ali ni lahko dejansko večja, čeprav fizično manjša? A ker smo dediči razsvetljenstva, objektom prisojamo bolj ali manj le karakteristike velikosti, merljivosti, kar lahko potem znanstveno označimo kot objektivni opis stanja. Drugo smatramo kot nekaj nebitnega ali pa vsaj takšnega, kar nima takšne teže, da o njem lahko govorimo na prvi pogled. In čeprav zadeve vedno določamo iz svoje lastne pozicije, opis, ki izhaja iz meritev, označimo za objektivnega, tisti, ki ima čustvene in druge karakteristike, pa za subjektivnega.

Takšno odmišljanje vseh ostalih kvalitete je bil predpogoj za evropsko kolonizacijo sveta, ki je potekala ravno pod zastavo racionalnosti. Če nasprotniku ne priznaš nobene kvalitete, ga sploh ne moreš jemati kot nasprotnika, kvečjemu je lahko del narave ali vsaj nečesa podrazvitega. Osvajanje sveta potem takem ni več dvobojevanje s tistimi, ki ga naseljujejo, ampak le še prisvajanje. Prisvajanje, katerega vrednost je v končni fazi lahko izmerljiva le v denarju. Edina vrednost je torej količinska – v številu denarja, ki ga prinese. Vse barbarstvo, ki je spre-

mljalo (in še vedno spremlja) koloniziranje tako ni nekaj, kar bi bilo paradokсно glede na racionalizem in sploh celotno gibanje razsvetljenstva, ampak je ravno njegova resnica. Gledati svet skozi optiko kalkulacije namreč izniči vse ostale poglede in s tem tudi vse ostale pristope v razmerju do sveta. Ostane le še gola računica, kako tisto drugo pretvoriti v naš prostor.

Čas – kdaj smo?

Kasneje pa se pojavi novi akter, ki razširjanju prostora doda še časovno komponento. Šele ko je bil prostor (dovolj) osvojen, so lahko namreč prišli tudi do vprašanja o času. Obvladanje prostora namreč odpre tudi vprašanje spreminjanja tega prostora. In šele na tej točki lahko pride tudi do vprašanja, v katerem času živimo. Vprašanje »Kje smo?« tako ni več nekaj, kar se navezuje le na določeno mesto v prostoru, temveč tudi v času. To je torej čas spreminjanja prostora, revolucioniranja, želje po postavljanju na novih temeljih. In čeprav se to dogaja skozi celotno 19. stoletje, dobi svoj umetniški izraz v naslednjem stoletju – film je namreč tisti, ki statično perspektivo slike požene v gibanje. Film je tisti, ki podobi vzame njeno brezčasnost, nesmrtnost in jo naredi minljivo. Minljivost postane del podobe same. A to je že nova zgodba, v kateri je tokrat potrebno osvojiti oziroma prisvojiti čas. ●